

УДК 378

«ДЕКЛАРАЦІЯ БЕЗПЕКИ ШКІЛ»: ШЛЯХИ ВПРОВАЖЕННЯ В СИСТЕМУ ОСВІТИ УКРАЇНИ

І. М. Трубавіна, Л. С. Рибалко, С. О. Каплун

DECLARATION OF SCHOOL SAFETY: WAYS OF IMPLEMENTATION IN THE UKRAINIAN EDUCATION SYSTEM

I. Trubavina, L. Rybalko, S. Kaplun

Актуальність дослідження пов'язана з існуванням військового конфлікту між Росією та Україною на Сході, який впливає на реалізацію права дітей на освіту, їх безпеку. Декларація безпеки шкіл вимагає надання конкретних рекомендацій щодо її впровадження і реалізації. Тому необхідною є розробка наукових підходів і конкретних шляхів реалізації Декларації в системі освіти України, враховуючи при цьому існуючі зарубіжні розробки та інтегруючи їх на рівні закладу освіти, громади, регіону, країни. Проведений теоретичний аналіз існуючих досліджень розкриває лише окремі напрями впровадження Декларації безпеки шкіл, дослідження не стосуються прямо військового конфлікту, системи освіти, роботи педагогічних працівників в умовах конфлікту для реалізації права дітей на освіту і забезпечення їх безпеки. Метою статті є визначення наукових підходів і шляхів реалізації Декларації безпеки шкіл в практичній роботі педагогічних працівників закладів освіти. Нами було в якості методології дослідження обрано гносеологічний, прагматичний, проблемно-орієнтований наукові підходи, дитиноцентризм, які скеровували дослідження на з'ясування шляхів впровадження Декларації безпеки шкіл в заклади освіти України. Визначено, що науковими підходами в теорії педагогіки, які можуть стати основою для системної протидії небезпеці в освіті для дітей силами педагогічних працівників є: миробудівництво і педагогіка ненасилля, допомога для самопомоги як самозахист і навчання безпечній поведінці дітей, ризико-орієнтований підхід, освіта, чуттєва до конфлікту. Кожен з цих підходів має різні функції і шляхи реалізації на практиці: 1) миробудівництво і педагогіка ненасилля: як школи, дружні до дитини; щасливе освітнє середовище, універсальний дизайн; медіація, служби посередництва; технології педагогіки ненасилля; миробудівна позиція педагогів; робота з батьками щодо допомоги в забезпеченні безпеки шкіл; профілактика і протидія булінгу в школах; 2) допомога для самопомоги як самозахист і безпечна поведінка; критичне мислення і вміння прийняття рішень; навчання поведінці в конфлікті, протидії маніпуляціям; 3) ризико-орієнтований підхід як паспорт безпеки закладу освіти; навчання визначенню ризиків і небезпек для дітей з урахуванням контексту і динаміки конфлікту; заходи щодо охорони території, попередження небезпек, усунення ризиків для дітей тощо; 4) освіта, чуттєва до конфлікту як стандарти і стратегії її впровадження.

Ключові слова: Декларація безпеки шкіл, самозахист, безпечна поведінка, освіта, конфліктно-орієнтований підхід, ризико-орієнтований підхід, педагогіка ненасильства, паспорт безпеки закладу освіти, школа, дружня до дітей, посередництво, миробудування, ризику та небезпеки, атестація вчителів, самодопомога.

The relevance of the study is related to the existence of military conflict between Russia and Ukraine, which affects the realization of the right of children to education and their safety. The Declaration of School Safety requires specific guidance on its implementation and realization. Therefore, it is necessary to develop scientific approaches and ways of implementing the Declaration in the education system of Ukraine, taking into account the existing developments and integrating them into the education system at the level of the educational establishment, community, region, and country. Conducted theoretical analysis of existing research reveals only some areas of implementation of the Declaration of School Safety, the studies do not directly relate to the military conflict, the education system, the work of pedagogical workers in the conflict to realize the right of children to education and ensure their safety. The purpose of the article is to determine the scientific approaches and ways of implementing the Declaration of School Safety in the practical work of the pedagogical staff of educational institutions. We have chosen epistemological, pragmatic, problem-oriented scientific approaches, child-centrism as the research methodology, which has directed research to find out ways to implement the Declaration of School Safety in Ukrainian educational institutions. It is determined that the scientific approaches in the theory of pedagogy, which can be the basis for systematic counteracting the dangers in education for children by pedagogical workers are: peace building and pedagogy of nonviolence, assistance for self-help as self-defense and teaching safe behavior of children, risk-taking, risk-taking before the conflict. Each of these approaches has different functions and ways of putting it into practice: 1) peace building and non-violence pedagogy: as child-friendly schools; happy educational environment, universal design; mediation, mediation services; technologies of pedagogy of non-violence; peace building position of teachers; working with parents to help with school safety; prevention and counteraction of bullying in schools; 2. self-help assistance as self-defense and safe behavior; critical thinking and decision-making skills; training in conflict behavior, counteracting manipulation. 3. the risk-oriented approach as a passport of the educational institution; training in identifying risks and dangers for children, taking into account the context and dynamics of the conflict; territory protection measures, hazard prevention, risk elimination for children and more. 4. education that is sensitive to conflict as standards and strategies for its implementation.

Keywords: School security Declaration, self-defense, safe behavior, education, conflict-sensitive, risk-oriented approach, non-violence pedagogy, school safety passport, school, child-friendly, mediation, peace building, risks and dangers, Certification teachers training, self-help.

Загальна постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. 1.03.2011 у Колумбійському університеті було презентовано Всесвітній доклад з моніторингу освіти для всіх. Керівники ООН, відомі юристи та громадські діячі звернулися до урядів країн і світового співтовариства із закликом вжити невідкладних заходів для захисту освіти в країнах, які потерпають від військових конфліктів, аби убезпечити дітей від впливу військової агресії і

забезпечити реалізацію їхнього права на освіту. Україна має тривалий розпочатий Росією військовий конфлікт на Сході, у ході якого стало внутрішньо переміщеними особами понад 1600000 осіб, серед яких третина – діти. У 2019 р. МОН має намір підписати Декларацію про безпеку шкіл. Україна стане сотою країною у світі, яка визнала і підписала цей документ. Він є актуальним у контексті збільшення випадків тероризму, взяття заручників, булінгу, користування незареєстрованою зброєю окремими громадянами, негативного впливу на психіку і розвиток, право на освіту дітей в умовах тривалого військового конфлікту, ведення на частині нашої території військових дій тощо. Усе це загрожує життю дітей і педагогічних працівників закладів освіти, перешкоджає реалізації права дітей на освіту, на життя, сприяє формуванню культури війни. Війна – не перепона для навчання, вимоги до навчання підвищуються саме в умовах війни, освіта має продовжуватися і покращуватися, а не припинятися; забезпечувати безпеку дітей і педагогічних працівників, а не ставати для них загрозою. У Статті 53 Закону України «Про освіту» сказано, що «Здобувачі освіти мають право на: свободу творчої, спортивної, оздоровчої, культурної, просвітницької, наукової і науково-технічної діяльності тощо; безпечні та нешкідливі умови навчання, утримання і праці; захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти». Також «Здобувачі освіти зобов'язані: поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу, дотримуватися етичних норм; відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, довкілля». Це означає, що керівники шкіл мають створити умови для реалізації цих прав дітей і відповідають за їх життя і здоров'я. Усі педагогічні працівники, за цим же Законом, зобов'язані: «формувати у здобувачів освіти прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами; захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, приниження честі та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти, запобігати вживанню ними та іншими особами на території закладів освіти алкогольних напоїв, наркотичних засобів, іншим шкідливим звичкам». Педагоги несуть відповідальність за життя і здоров'я

дітей, які перебувають в закладі освіти. Так, у Кримінальному кодексі України є стаття 137 «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей». Згідно з нею, «Невиконання або неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого, – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років». І далі: «Ті самі дії, якщо вони спричинили смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки, – караються обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого». Таким чином, в умовах військового конфлікту кількість небезпек для дітей, відповідальність і кількість роботи для педагогів щодо забезпечення безпеки дітей підвищується. Підвищуються вимоги і до якості освіти, її організації та результатів, до її функції формування культури миру (Д. Набарро, 2016, Варич, 2018). Світ також приділяє значну увагу безпеці шкіл, дітей в умовах конфлікту, про що свідчать Декларація безпеки шкіл, розповсюдження і впровадження у світі ідей освіти, чутливої до конфлікту (запропонованих ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ), у післядипломну освіту вчителів, у щоденну практику роботи освітніх установ. Але постає питання про конкретне застосування цих ідей у практиці роботи шкіл, розробку рекомендацій щодо їх реалізації, оскільки вчителів і директорів шкіл не готували до роботи в умовах війни, їх підготовка була спрямована на роботу в мирних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спираються автори. Існуючі дослідження цілком достатньо показують основні проблеми дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, які потерпають від військового конфлікту: соціальні, педагогічні, психологічні, соціально-медичні, матеріально-економічні, правові (Левченко, 2016), наголошують на особливій небезпеці дітей в зоні конфлікту через небезпеку поранення і загибелі, вербування і використання дітей військовими, напади на школи та лікарні, згвалтування та інші види сексуального насильства щодо дітей, викрадення дітей, відмова в гуманітарному доступі дітям (UNICEF, 2016; Діти війни, 2015).

Усі діти, які перебували в зоні конфлікту, мають психологічну травму і, відповідно, потребують на спеціалізованій психологічній допомозі, яку не надає шкільний психолог. Аналіз джерел з проблеми показує, що безпека шкіл розглядається: в контексті безпеки дітей, їх самозахисту (Цюман, 2015), формування в них навичок безпечної поведінки (Цюман, 2017; Черкашин, 2015), безпеки дітей в інтернеті (Черних, 2017), протидії булінгу, мові ворожнечі і ненависті, агресії і конфліктам в освітньому середовищі (Трубавіна, 2019; Кін, 2017), формування культури миру і толерантності, розбудови миру через медіацію і миробудівну позицію педагога (Левченко, 2016; Трубавіна, 2019), впровадження ідей шкіл, дружніх до дитини (Петрочко, 2016; Трубавіна, 2018), вирішення проблем дітей, які бачили військовий конфлікт чи постраждали від нього (UNICEF, 2016). Ці дослідження є актуальними, вони вирішують проблеми дітей в освіті, забезпечують безпечне освітнє середовище, якому не загрожують ззовні. Але нових загроз і небезпек для дітей сучасні науково-педагогічні дослідження не вивчали: методик роботи педагогічних працівників у випадку знаходження мін, зброї, при обстрілах, пожежах, захопленні заручників, випадках тероризму, захоплення шкіл військовими, у сірій зоні, прифронтовій зоні, конфліктів між дітьми з числа ВПО та воїнів АТО, місцевими дітьми в приймаючій громаді нами не було виявлено. Хоча конфлікт триває вже сьомий рік, питань багато, про що свідчать існування військових адміністрацій у районі АТО/ООС, робота міжнародних організацій з гуманітарної допомоги, мінної небезпеки, освіти в конфлікті. Сьогодні безпека в Україні, за нормативними документами, розглядається як функція МЧС, тоді як ситуації небезпеки і ризику можуть траплятися щодня в різних сферах життя, зокрема, в освіті. Тому до забезпечення безпеки дітей на практиці залучаються і інші відомства. Так, працівники МВС у зоні військових дій на Сході запроваджують заходи безпеки в школах, вводячи чергування поліцейських у школах (м. Краматорськ). Такі ж заходи вживають у США після розстрілів у школах. У Франції здійснюється патрулювання поліцією районів поблизу шкіл. У Німеччині проводяться в школах контрольні заходи і встановлюється обладнання для пошуку зброї. Але це силові заходи, які спрямовані на попередження небезпеки, взаємодії з педагогічними працівникам вони не описують. Якщо ж у закладі освіти ситуація вже склалася, то у класі чи в дитячому середовищі є одна доросла людина, яка відповідає за дітей – це вчитель. Від його адекватної поведінки буде залежати життя і здоров'я дітей, отже,

необхідно його підготувати до відповідальності за дітей в нових умовах роботи освітніх установ в Україні, ознайомити з Декларацією безпеки шкіл і навчити її виконувати. Сама Декларація – це формулювання загальних небезпек для дітей і дорослих в освітній установі в умовах конфлікту і зобов'язання, які ще треба навчити виконувати та організовувати на їх виконання всіх, хто може вберегти дітей і заклад освіти від військових дій і присутності людей зі зброєю. Педагог стає організатором не тільки дитячого життя, а й безпеки дитини. У Декларації сказано, що «напади на освітні установи включають насильство проти учнів, студентів та працівників освітньої галузі. Напад та загрози нападу можуть спричинити серйозну і довготривалу шкоду окремим особам та цілим спільнотам. Це може призвести до зниження доступу до освіти. Функціонування освітніх установ може бути припинене, а педагогічний склад та студенти волітимуть триматися подалі від загрози власній безпеці. Напади на школи та університети використовуються для розпалювання нетерпимості, породжують відчуження, стають основою для майбутньої гендерної дискримінації, створюючи перешкоди для навчання дівчат; вони увічнюють конфлікт між спільнотами, обмежують культурне розмаїття, позбавляють людей академічних свобод та прав на створення асоціацій. У місцях, де освітні установи використовуються у військових цілях, збільшується ризик вербування дітей збройними сторонами та ризик зазнавання дітьми сексуального насильства та експлуатації. І це, зокрема, може збільшити імовірність нападу на освітню установу» (Global Coalition to Protect Education from Attack (GCPEA), 2015). У Декларації також зазначено, що «освітня система може допомогти захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації; пропонуючи чіткий розклад та стабільність, вона може полегшити психологічний вплив збройного конфлікту та забезпечити доступ до інших життєво важливих послуг. Чутлива до конфлікту освіта дозволяє уникнути конфронтації та сприяє зміцненню миру. Освіта є основоположним елементом розвитку та повної реалізації прав і свобод людини. Треба, щоб освітні установи стали безпечними для всіх» (GCPEA, 2015). Конкретні заходи щодо захисту від смерті, травм, експлуатації і впливу військового конфлікту в сучасних умовах треба ще розробити і навчити вчителів і дітей поведінці в екстремальних ситуаціях. Сьогодні ж в українських ЗЗСО раз на чверть з дітьми проводиться інструктаж щодо безпеки і травматизму, який не включає цих питань. Освіта в умовах конфлікту є планами ЮНІСЕФ та Датської ради біженців щодо

післядипломної педагогічної освіти (1 семінар у Донецькій академії безперервної освіти), перші спроби розробки освітніх програм для підвищення кваліфікації вчителів є в ХНПУ імені Г. С. Сковороди та ДДПУ «Слов'янський державний педагогічний університет». Але наукових розробок проблеми, рекомендацій щодо шляхів реалізації Декларації в Україні в педагогічній практиці для освітян немає.

Мета статті – визначення наукових підходів і шляхів реалізації Декларації безпеки шкіл у практичній роботі педагогічних працівників закладів освіти.

Використовувалися такі **методи дослідження**: теоретичний аналіз джерел, узагальнення, синтез, класифікація, конкретизація. Методологією дослідження було обрано гносеологічний і прагматичний, проблемно-орієнтований підходи, дитиноцентризм, які скеровували дослідження на з'ясування всіх можливих шляхів впровадження Декларації безпеки шкіл, які забезпечують результат, в заклади освіти України.

Виклад основного матеріалу статті. було з'ясовано, що наукових підходів які можуть протидіяти небезпеці в освіті для дітей сьогодні є чотири: миробудівництво і педагогіка ненасилля (Левченко, 2016; Хоменко, 2019), допомога для самопомоги як самозахист і навчання безпечній поведінці дітей (Трубавіна, 2017), ризико-орієнтований підхід (Шпильовий, 2008), впровадження стандартів освіти, чуттєвої до конфлікту (UNICEF, 2016), в практику роботи освітніх закладів. Ці підходи виконують різні функції. Перший підхід спрямовує зусилля педагогів на зміну власної поведінки в напрямі ненасилля і миротворчості, зміну поведінки дітей у напрямі культури миру, толерантності. Тим самим цей підхід протидіє культурі війни. Другий підхід передбачає навчання безпечній поведінці і самозахисту дітей, педагогів і спирається на «допомогу для самопомоги» і критичне мислення, що сприяє формуванню відповідальності за власне життя і суб'єктності у дітей. Третій підхід – новий для України. Він застосовується для запобігання надзвичайним ситуаціям, а також для усунення їх наслідків через систему освіти, її нову роботу і стандарти. Якщо перші два підходи знайомі педагогам, то третій є новим для них і реалізовувався раніше щодо фінансової системи і МЧС (Клочкова, 2016). «Суть зазначеного підходу полягає в обчисленні ризиків для кожного закладу з урахуванням усіх джерел небезпек, чинників і обставин, що сприяють виникненню та розвитку небезпеки. Причому безпеку тлумачать як прийнятний рівень ризику, а сам ризик визначають у вигляді добутку

імовірності небажаної події на її наслідки» (Гречанінов, 2015). Призначення ризико-орієнтованого підходу полягає у досягненні такого рівня безпеки, який суспільство може прийняти (виправдати).

Згідно з І. Шильовим (2008), «процес управління безпекою має включати ідентифікацію факторів ризику, оцінку ризику, управління ризиком. Ідентифікація факторів ризику передбачає виявлення всіх джерел небезпеки (загроз), подій, що ініціюють виникнення аварій або надзвичайних ситуацій, опис об'єкта та існуючих засобів захисту, можливих сценаріїв перебігу подій та їх ранжирування. Оцінка ризику – ключова ланка визначення рівня небезпеки. Процес управління ризиком може ґрунтуватися на виборі рівня ризику в межах від мінімального (який вважається досить малим) до максимально припустимого, який має бути економічно обґрунтованим, виходячи з існуючих обмежень на ресурси і час» (Шильовий, 2008). Безпека (Тихий, 2016) передбачає розуміння небезпеки, протилежна небезпеці.

Для досягнення задекларованої мети безпеки шкіл необхідно розвивати, як говорять дослідження і міжнародні документи (UN, 2015), систему моніторингу, аналізу ризику і прогнозування надзвичайних ситуацій як основу діяльності, спрямовану на зниження ризиків їх виникнення; систему запобігання надзвичайним ситуаціям і механізмів державного регулювання ризиків; систему ліквідації надзвичайних ситуацій; систему підготовки керівного складу органів управління, спеціалістів і населення для зниження ризиків і зменшення масштабів надзвичайних ситуацій.

Загальними ризиками для дітей, базуючись на ризико-орієнтованому підході (Левченко, 2007), є: 1) загроза здоров'ю (фізичному, соціальному, психологічному); 2) загроза життю; 3) неможливість соціалізації в суспільстві, громаді, освітньому середовищі; 4) ризик відсутності повноцінної освіти; 5) руйнування сімейних відносин; 6) ризик неправильного формування моральних цінностей; 7) формування негативного ставлення до праці, засвоєння норм культури війни, інтолерантна поведінка тощо. Для оцінки ризику для дітей адміністрації закладів освіти та педагогічним працівникам треба відповісти на питання: 1. Що буде найгіршим результатом втілення ризику? Порізаний палець, зламана рука, хронічне захворювання, смерть? 2. Наскільки ймовірно що це трапиться? Як часто це відбувається? Як близько від небезпеки перебувають діти? Наскільки ймовірно, що щось вийде не так, як

очікувалося? 3. Скільки дітей може постраждати, якщо трапиться щось непередбачуване? (Левченко, 2007). На інші питання щодо ризику і небезпеки повинні відповідати працівники МЧС.

В Україні сьогодні існує єдина державна система запобігання надзвичайним ситуаціям, і реагування на них досі орієнтоване переважно на подолання наслідків небезпек. Тому профілактика небезпек і ризиків в освітньому середовищі, з урахуванням викладеного, має стати новим обов'язком педагогічних працівників після відповідного підвищення кваліфікації та у взаємодії з працівниками служби безпеки, МЧС, поліції.

Відзначимо, що освіта, чуттєва до конфлікту, як четвертий підхід до реалізації Декларації безпеки шкіл, є рекомендацією ЮНІСЕФ та ЮНЕСКО і не є новим поняттям для світу. Багато країн зіткнулися з конфліктом і накопичили певний досвід вирішення цієї проблеми. Освіта, чуттєва до конфлікту, – це процес, що передбачає такі етапи: «1) ідентифікація і розуміння контексту, в якому відбувається освіта (війна, тероризм, булінг, насильство тощо); 2) аналіз двобічної взаємодії між контекстом освіти та освітньою політикою, програмами освіти (їх розробка, планування, реалізація); 3) дії з мінімізації негативного впливу і максимізації позитивного впливу, освітня політика і програми з конфліктів, які враховують пріоритети» (UNICEF, 2016).

Згідно з рекомендаціями міжнародних організацій (UNICEF, 2015), треба, «щоб усі гуманітарні програми, програми в галузі розвитку і освіти відповідали контексту і динаміці конфлікту, були чуттєвими до конфлікту, зводити до мінімуму негативні впливи і максимізували позитивні впливи». Це означає, що увага закладів освіти щодо ризиків і небезпек має бути спрямована на ті реальні ризики і небезпеки, що є зараз і які характерні для перебігу конфлікту на території регіону, педагогам потрібно знати, враховувати і використовувати регіональні можливості і ресурси, а не тільки можливості і ресурси шкіл. Потрібна співпраця освітян з установами, які забезпечують безпеку в громаді і регіоні, спільні дії задля безпеки дітей, соціально-педагогічний погляд на проблему і соціальне виховання не тільки дітей, але й їх батьків та громади, які впровадили і використовували стратегії реалізації освіти, чуттєвої до конфлікту. До таких стратегій належать: «1. Основоположні стандарти; 2. Доступ та освітнє середовище; 3. Викладання і навчання; 4. Вчителі та інші працівники освіти та їх підготовка до роботи в умовах конфлікту; 5. Політика в галузі освіти» (UNICEF, 2015). Ці стратегії є рекомендаціями

для всіх громад, які мають відношення до конфлікту, ці заходи повинні реалізовуватися в комплексі.

Шляхами реалізації Декларації безпеки шкіл, враховуючи викладене і проведений вище теоретичний аналіз джерел, сьогодні є:

1. За першим підходом (миробудівництво і педагогіка ненасилля) : впровадження ідей освіти, чутливої до конфлікту; створення шкіл, дружніх до дитини; створення щасливого освітнього середовища в школі, застосування ідей універсального дизайну; запровадження медіації в школах, служб посередництва; впровадження в закладах освіти педагогіки ненасильства; миробудівна позиція педагогів; робота з батьками щодо допомоги в забезпеченні безпеки шкіл; профілактика і протидія булінгу в школах.

2. За другим підходом (допомога для самопомоги як самозахист і навчання безпечній поведінці дітей): навчання дітей і педагогічних працівників самозахисту і безпечній поведінці; формування критичного мислення і вмінь прийняття рішень у дітей і дорослих; навчання поведінці в конфлікті, протидії маніпуляціям.

3. За третім – ризико-орієнтованим – підходом: складання кожним закладом освіти свого паспорту безпеки; навчання педагогічних працівників визначенню ризиків і небезпек для дітей і дорослих на своєму робочому місці, у закладі освіти; проведення навчань працівників закладу освіти у формі ділових ігор щодо евакуації у випадку пожежі, поведінці в теракті, в ситуації захоплення заручників тощо; спільно з батьками, поліцією, МЧС, службою безпеки визначити ризики і небезпеки на шляху дітей до школи і вжити заходів щодо охорони території, попередження небезпек, усунення ризиків для дітей; навчання педагогічних працівників наданню першої медичної допомоги.

4. За четвертим підходом (впровадження освіти, чутливої до конфлікту): провести оцінку ризиків і небезпек для дітей і педагогічних працівників з урахуванням перебігу конфлікту і його динаміки на території громади і регіону; забезпечити доступ до освіти дітям з урахуванням ризиків і небезпек (дистанційна освіта, екстернат тощо), створити безпечне освітнє середовище; створити гнучкі навчальні плани і навчальні програми, які враховують конфлікт у регіоні; забезпечити підготовку вчителів на засадах освіти, чутливої до конфлікту; здійснювати роботу в громаді і регіоні щодо забезпечення безпеки дітей у закладі освіти, усунення загроз дітям усіма силами і всім «миром», лобювати рішення в

інтересах реалізації права дітей на освіту і безпечне освітнє середовище для цього.

Висновки. На основі викладеного можна говорити, що науково-педагогічна проблема впровадження Декларації безпеки шкіл у практику роботи закладів освіти є недостатньо дослідженою, відсутні рекомендації щодо наукових підходів, на яких має проводитися така робота і шляхів реалізації Декларації. Цей висновок було підтверджено при проведенні семінару з підвищення кваліфікації вчителів у Інституті підвищення кваліфікації педагогічних працівників і менеджменту освіти ХНПУ для співробітників закладу загальної середньої освіти № 17 м. Харкова. Всі присутні на заході (40 педагогічних працівників та адміністрація закладу) підтвердили необхідність теми і самостійність спільного вибору її як актуальної для них усіх у сучасних умовах, знання перших 2 підходів і роботу за ними (культура миру, толерантність, миробудування, допомога для самопомоги) і повне незнання інших (нових для України – Декларації безпеки шкіл; ризико-орієнтованого підходу; освіти, чутливої до конфлікту) підходів для забезпечення безпеки дітей у закладі освіти, наголосили на необхідності практичних розробок для роботи з дітьми, батьками, ділових ігор для самих учителів, поєднання в роботі всіх напрямів забезпечення безпеки дітей. Це підтверджує нашу думку про актуальність обраної теми, її новизну і необхідність для вчителів, важливість впровадження всіх підходів у систему освіти України для забезпечення реалізації права дітей на освіту і безпечне середовище. Нами було з'ясовано, що основними підходами до впровадження Декларації в заклади освіти України є: миробудівництво і педагогіка ненасилля, допомога для самопомоги як самозахист і навчання безпечній поведінці дітей, ризико-орієнтований підхід, впровадження стандартів освіти, чутливої до конфлікту, в практику роботи освітніх закладів. Ці підходи дозволяють визначити шляхи впровадження за кожним з них: 1) миробудівництво і педагогіка ненасилля: школи, дружні до дитини; щасливе освітнє середовище, універсальний дизайн; медіація, служби посередництва; педагогіка ненасилля; миробудівна позиція педагогів; робота з батьками щодо допомоги в забезпеченні безпеки шкіл; профілактика і протидія булінгу в школах; 2) допомога для самопомоги: самозахист і безпечна поведінка; критичне мислення і вміння прийняття рішень; навчання поведінці в конфлікті, протидії маніпуляціям; 3) ризико-орієнтований підхід: паспорт безпеки закладу освіти; навчання визначенню

ризиків і небезпек для дітей з урахуванням контексту і динаміки конфлікту; заходи щодо охорони території, попередження небезпек, усунення ризиків для дітей тощо; 4) стандарти і стратегії впровадження освіти, чутливої до конфлікту. Відзначимо необхідність підвищення кваліфікації вчителів з проблеми впровадження Декларації безпеки шкіл, визначених наукових підходів до вирішення проблеми і розробки системи заходів у регіоні, громаді, освітній політиці, освітньому закладі з проблеми. **Перспективами подальших досліджень**, враховуючи побажання вчителів, є розробка методичних рекомендацій з кожного напрямку і підходу для роботи з дітьми (методику проведення профілактичних ігор, моделювання ситуацій поведінки в заручництві, теракті, мінній небезпеці тощо).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Варич, Н. І. (2018). Виховний потенціал освіти в сучасному контексті. У: *Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. м. Маріуполь, 15 червня 2018 р.* (сс. 52-55). Маріуполь : ДонДУУ.
- Верховна Рада України. (2001). *Кримінальний кодекс України*. Отримано з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
- Верховна Рада України. (2017). *Закон України "Про освіту"*. Отримано з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Гречанінов, В. (2015). *Ризик-орієнтований підхід як нова парадигма системи управління техногенно-екологічною безпекою*. Отримано з: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/Hrechaninov_radiointerview_HolosKyieva.pdf
- Кін, Е., Георгеску, М. і Черних, О. (2016). *Закладинки. Посібник з протидії мові ненависті онлайн через освіту з прав людини*. Council of Europe.
- Клочкова, Т. І. і Кобжев, О. М. (2016). Перспективи використання прогресивних ідей британського досвіду запровадження ризик-менеджменту в аграрних вищих навчальних закладах. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 47, 35-43.
- Левченко, К. Б., Панок, В. Г. і Трубавіна, І. М. (2016). *Розбудова миру. Профілактика і розв'язання конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект : [Навч.-метод. посіб.]*. Київ : ФОП Стеценко В. В.
- Левченко, К. Б. і Трубавіна, І. М. (заг. ред). (2006-2007). *Теоретико-методичні основи протидії дитячій праці в Україні: навч.-метод. посіб.* / Міжнародний жіночий правозахисний центр "Ла Страда – Україна". Київ : Юрисконсулт.
- Лицей Толстого № 2. (2013). *Школа Дружественная Ребёнку*. Теоретический лицей им. Л. Н. Толстого, г. Глодень, Молдова. Получено с: <http://glodeni2.ru/publ/4-1-0-186>
- Набарро, Д. (2016). *Цели устойчивого развития и Культура мира*. Получено с: https://www.lucistrust.org/ru/blog_wgun/sustainable_development_goals_and_the_culture_of_peace
- ООН. (2015). *Цель 4: Обеспечение всеохватного и справедливого качественного образования и поощрение возможности обучения на протяжении всей жизни для всех*. Получено с: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/education/>
- Петрочко, Ж. В. (2014). Концепція школи, дружньої до дитини: основні положення та терміни. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2(36), 84-92.
- Тихий, В. П. (2016). Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2(85), 31-46.
- Трубавіна, І. М. (2018). Формування толерантності та культури миру в учнів закладів середньої освіти: соціально-педагогічний аспект. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Сер. Педагогічні науки*, 3, 115-124.

- Український інститут дослідження екстремізму. (2015, червень, 10). *Діти війни (дослідження проблем дитинства в Україні за умов військової агресії)*. Отримано з: <http://uire.org.ua/doslidzhennya/1738/>
- Хоменко, Г. В. (2019). Соціально-філософський аналіз феномену миро будівництва в контексті вищої освіти. *Філософія*, 40(53), 133-140.
- Цюман, Т. П. (заг. ред). (2017). *Формування навичок безпечної поведінки дітей. Ч. 1. Вчимо дитину захищатися : метод. посіб.* Київ : Вид-во: ФОП Буря О. Д.
- Цюман, Т. П. (ред). (2015). *Навчіть дитину захищатися : метод. посіб.* Київ : Вид-во: ФОП Буря О. Д.
- Черкашин, О. В. (2015). Форми та методи виховної роботи з молодшими школярами при навчанні основ пожежної безпеки. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 45. 106-115.
- Черних, О. О. (2017). *Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті : навч.-метод. посіб.* Київ : ТОВ "ЦП "КОМПРИНТ"".
- Шосткінська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 1. (2016). *Всеукраїнський проект "Впровадження стандартів якості превентивної освіти "Школа дружня до дитини"".* Отримано з: http://shostka-school1.edukit.sumy.ua/proekti_ta_innovaci/proekt_shkola_druzhnya_do_ditini/
- Шпильовий, І. М. (2008). *Державне регулювання у сфері природно-техногенної безпеки України.* (Дис. ... канд. з держ упр.). Київ : Національна академія державного управління при Президентові України.
- Global Coalition to Protect Education from Attack. (2015). *Декларація про безпеку шкіл.* Отримано з: http://www.protectingeducation.org/sites/default/files/documents/safe_schools_declaration_ukrainian.pdf
- SPARE. (2015). *Школа, дружественная к детям и окружающей среде : Программа.* Получено с: <https://present5.com/shkola-druzhestvennaya-k-detyam-i-okruzhayushhej-srede-programma/>
- Trubavina, I. (2017). Help for Self-Help in Social Work Podpora člověka v jeho přirozeném prostředí. Support of Person in Community. In *Sborník vědeckých textů z mezinárodní vědecké konference XIII. Hradecké dny sociální práce Hradec Králové 23. Až 24. Zář 2016.* (pp. 413–418) / David Pospíšil, Lucie Smutková (Eds.) / . Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- UNESCO. (2017). *School Violence and Bullying: Global Status Report.* Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246970>
- UNICEF. (2012). *Child friendly schools.* Retrieved from: https://www.unicef.org/lifeskills/index_7260.html
- UNICEF. (2016). *Conflict Sensitivity and Peacebuilding Programming Guide.* Retrieved from: <https://www.unicef.org/media/59156/file>.

REFERENCES

- Varych, N. I. (2018). Vykhovnyi potentsial osvity v suchasnomu konteksti [Upbringing potential of education in the contemporary context]. In: *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny: vyklyky sohodennia ta perspektyvy myrotvorennia : materialy II Vseukr. nauk.-prakt. konf. m. Mariupol, 15 chervnia 2018 r. [Ukrainian Society in a War: The Challenges of the Present and the Prospects for Peacebuilding: Materials of the II All-Ukrainian. Research and Practice Conf. Mariupol, June 15]* (ss. 52-55). Mariupol: DonDUU.
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2001). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal codex of Ukraine]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "About Education"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Hrechaninov, V. (2015). *Ryzыk-orіientovanyi pidkhyd yak nova paradyhma systemy upravlinnia tekhnogenno-ekolohichnoiу bezpekoiu [Risk-oriented approach as a new paradigm of the technogenic and environmental safety management system]*. Retrieved from: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/Hrechaninov_radiointerview_HolosKyieva.pdf
- Kin, E., Heorhesku, M. & Chernykh, O. (2016). *Zakladyinky. Posibnyk z protydii movi nenavysti onlain cherez osvitu z prav liudyny [Bookmarks. A guide to countering hate speech online through human rights education]*. Council of Europe.
- Klochkova, T. I. & Kobzhev, O. M. (2016). Perspektivy vykorystannia prohresyvnykh idei brytanskoho dosvidu zaprovadzhennia ryzыk-menedzhmentu v ahrarnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh [Perspectives on the use of progressive ideas from the British experience of introducing risk management in agrarian higher education institutions]. *Zasoby navchalnoi ta naukovо-doslidnoi roboty [Means of Educational and Research]*, 47, 35-43.
- Levchenko, K. B., Panok, V. H. & Trubavina, I. M. (2016). *Rozbudova myru. Profіlaktyka i rozv'язannia konfliktu z vykorystanniam mediatsii: sotsialno-pedahohichnyi aspekt [Building peace. Conflict prevention and resolution using mediation: The socio-pedagogical aspect]: [Navch.-metod. posib.]*. Kyiv : FOP Stetsenko V. V.
- Levchenko, K. B. & Trubavina, I. M. (Eds.). (2006-2007). *Teoretyko-metodychni osnovy protydii dytiachii pratsi v Ukraini: navch.-metod. posib [Theoretical and methodological foundations of countering child labor in Ukraine: a textbook] / Mizhnarodnyi zhinochyi pravozakhysnyi tsentr "La Strada – Ukraina"*. Kyiv : Yuryskonsult.
- Licej Tolstogo № 2. (2013). *Shkola Druzhestvennaja Rebjonku. Teoreticheskij licej im. L. N. Tolstogo, g. Gloden', Moldova [School Friendly to Baby. L. N. Tolstoy Theoretical Lyceum., Gloden, Moldova]*. Retrieved from: <http://glodeni2.ru/publ/4-1-0-186>
- Nabarro, D. (2016). Tsely ustoichyvoho razvytyia y Kultura myra [Sustainable Development Goals and Culture of the World]. Retrieved from: https://www.lucistrust.org/ru/blog_wgun/sustainable_development_goals_and_the_culture_of_peace

- OON. (2015). *Cel' 4: Obespechenie vseohvatnogo i spravedlivogo kachestvennogo obrazovaniya i pooshhrenie vozmozhnosti obuchenija na protjazhenii vsej zhizni dlja vseh [Goal 4: Provide inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning for everybody]*. Retrieved from: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/education/>
- Petrochko, Zh. V. (2014). Kontsepsiia shkoly, družnoi do dytyny: osnovni polozhennia ta terminy [Child-friendly school concept: terms and conditions]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies]*, 2(36), 84-92.
- Tykhyi, V. P. (2016). Bezpeka liudyny: poniattia, pravove zabezpechennia, znachennia, vydy [Human security: concept, legal support, meaning, types]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Law Sciences of Ukraine]*, 2(85), 31-46.
- Trubavina, I. M. (2018). Formuvannia tolerantnosti ta kultury myru v uchniv zakladiv serednoi osvity: sotsialno-pedahohichni aspekt [Formation of tolerance and culture of peace among secondary school students: socio-pedagogical aspect]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Ser. Pedahohichni nauky [Bulletin of Taras Shevchenko Lugansk National University, Ser. Pedagogical Sciences]*, 3, 115-124.
- Ukrainskyi instytut doslidzhennia ekstremizmu. (2015, cherven, 10). *Dity viiny (doslidzhennia problem dytynstva v Ukraini za umov viiskovoi ahresii). [Children of War (a study of childhood problems in Ukraine in the face of military aggression)]*. Retrieved from: <http://uire.org.ua/doslidzhennya/1738/>
- Khomenko, H. V. (2019). Sotsialno-filosofskyi analiz fenomenu myro budivnytstva v konteksti vyshchoi osvity [Socio-philosophical analysis of the phenomenon of the world of construction in the context of higher education]. *Filosofia, [Philosophy]*, 40(53), 133-140.
- Tsiuman, T. P. (Ed.). (2017). *Formuvannia navychok bezpechnoi povedinky ditei. Ch. 1. Vchymo dytynu zakhyschatysia : metod. posib [Developing safe behaviors for children. Part 1. Teach the child to defend himself: a method. textbook]*. Kyiv : Vyd-vo: FOP Buria O. D.
- Tsiuman, T. P. (Ed.). (2015). *Navchit dytynu zakhyschatysia : metod. posib. [Teach your child to protect himself: a method. tool]*. Kyiv : Vyd-vo: FOP Buria O. D.
- Cherkashyn, O. V. (2015). Formy ta metody vykhovnoi roboty z molodshymy shkoliaramy pry navchanni osnov pozhezhnoi bezpeky [Forms and methods of educational work with younger students in learning the basics of fire safety]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty [Means of educational and research work]*, 45. 106-115.
- Chernykh, O. O. (2017). *Kerivnytstvo iz sotsialno-pedahohichnoho suprovodu formuvannia bezpechnoi povedinky pidlitkiv v Interneti : navch.-metod. posib. [A guide to social and pedagogical support for safe adolescent behavior on the Internet: a textbook]*. Kyiv : TOV "TsP "KOMPRYNT".
- Shostkinska spetsializovana shkola I-III stupeniv № 1. (2016). Vseukrainskyi proekt "Vprovadzhennia standartiv yakosti preventyvnoi osvity "Shkola družnia do dytyny"". [All-Ukrainian project "Implementation of quality standards of preventive education" Child-friendly school"]. Retrieved from: http://shostka-school1.edukit.sumy.ua/proekti_ta_innovaci/proekt_shkola_družnya_do_ditini/

**Трубавіна І. М., Рибалко Л. С., Каплун С. О. «Декларація безпеки шкіл»:
шляхи впровадження в систему освіти України**

- Shpylovyi, I. M. (2008). *Derzhavne rehulivannia u sferi pryrodno-tekhnohennoi bezpeky Ukrainy [State regulation in the field of natural-technogenic safety of Ukraine]*. (Dys. ... kand. z derzh upr.). (Dis. ... Candidate of State Administration)]. Kyiv : Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy [National Academy of Public Administration under the President of Ukraine].
- Global Coalition to Protect Education from Attack. (2015). *Deklaratsiia pro bezpeku shkil [School Safety Declaration]*. Retrieved from: http://www.protectingeducation.org/sites/default/files/documents/safe_schools_declaration_ukrainian.pdf
- SPARE. (2015). *Children and Environment Friendly School: Program*. Retrieved from: <https://present5.com/shkola-druzhestvennaya-k-detyam-i-okruzhayushhej-srede-programma/>
- Trubavina, I. (2017). Help for Self-Help in Social Work Podpora člověka v jeho přirozeném prostředí.Support of Person in Community. In *Sborník vědeckých textů z mezinárodní vědecké konference XIII. Hradecké dny sociální práce Hradec Králové 23. Až 24. Zář 2016.* (pp. 413–418) / David Pospíšil, Lucie Smutková (Eds.)/. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- UNESCO. (2017). *School Violence and Bullying: Global Status Report*. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246970>
- UNICEF. (2012). *Child friendly schools*. Retrieved from: https://www.unicef.org/lifeskills/index_7260.html
- UNICEF. (2016). *Conflict Sensitivity and Peacebuilding Programming Guide*. Retrieved from: <https://www.unicef.org/media/59156/file>. Accessed 12 Dec 2019

Відомості про авторів

Трубавіна Ірина Миколаївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та
педагогіки вищої школи ХНПУ імені
Г. С. Сковороди, каб. 316-В,
вул. Валентинівська, 2, Харків, Україна
61168

Тел. +380572681678

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0003-1057-430X>

e-mail: trubavina@gmail.com

Trubavina Iryna

doctor of pedagogical sciences, professor,
professor of department of Global pedagogic
and Higher Schools Pedagogik of
H. S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University, Room 315-V,
2, Valentynivska Str, Kharkiv, Ukraine 61168

Тел. +380572681678

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0003-1057-430X>

e-mail: trubavina@gmail.com

Рибалко Людмила Сергіївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та
педагогіки вищої школи ХНПУ імені
Г. С. Сковороди, каб. 316-В,
вул. Валентинівська, 2, Харків, Україна
61168

Тел. +380572681678

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0003-1262-8551>

e-mail: akme15@gmail.com

Rybalko Ludmila,

doctor of pedagogical sciences, professor,
professor of department of Global pedagogic
and Higher Schools Pedagogik of
H. S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University, Room 315-V,
2, Valentynivska Str, Kharkiv, Ukraine 61168

Тел. +380572681678

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0003-1262-8551>

e-mail: akme15@gmail.com

Каплун Сергій Олексійович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
полковник, начальник кафедри технічного
та тилового забезпечення факультету
логістики Національної академії
Національної гвардії України, майдан
Захисників України, 3, м. Харків, Україна,
61001

Тел. +380504013718

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0002-3378-7431>

e-mail: serj_kap@ukr.net

Kaplun Sergiy,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, colonel, Head of the Technical and
Logistics Chair of the Faculty of Logistics of
the National Academy of the National Guard
of Ukraine

Тел. +380504013718

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0002-3378-7431>

e-mail: serj_kap@ukr.net